

УДК 81'42=111

ОСОБЛИВОСТІ ПОНЯТТЯ “ВІЙСЬКОВИЙ ТЕРМІН” (СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Байло Ю. В.

У статті аналізуються існуючі дефініції поняття “військовий термін”, а також досліджуються основні лінгвістичні особливості цього поняття.

Ключові слова: термін, термінологія, військовий термін, військова термінологія.

В статье анализируются существующие дефиниции понятия “военный термин”, а также исследуются основные лингвистические особенности этого понятия.

Ключевые слова: термин, терминология, военный термин, военная терминология.

The paper analyzes existing definitions analyzes of the notion “military term” and the basic linguistic peculiarities of this notion.

Key words: term, terminology, military term, military terminology.

Одним з основних способів мовного вираження спеціальних знань є терміни, які створюються для того, щоб стати засобами спілкування у процесі професійно-наукової діяльності та оптимізувати розвиток людського пізнання.

Актуальність вивчення проблем термінології військової справи обумовлена швидким та безперервним поповненням термінологічної лексики новими мовними одиницями, що дає вченим важливий з погляду загальної лексикології матеріал.

Окремі аспекти термінології військової справи різних мов досліджені у працях Л. Л. Нелюбіна, В. Н. Шевчука, І. М. Матюшина, Є. А. Еліної, Р. Х. Салимової, А. Т. Аксенова, Н. Д. Фоміної.

Метою цієї статті є дослідити особливості поняття “військовий термін” та визначити основні лінгвістичні характеристики термінів військової справи.

І. М. Матюшин розуміє під військовим терміном лексичну одиницю, яка виконує функцію номінації певного референта військової справи у сфері офіційної військової комунікації [3, с. 8].

Є. А. Еліна, аналізуючи лексичний склад мови військовослужбовців, розмежовує його на загальноповживану лексику та спеціальну військову лексику. Остання охоплює військову термінологію, військово-командні, військово-ритуальні одиниці. Військова термінологія включає вузькі, власне військові терміни, термінологізовані одиниці, загальноповживані терміни, терміносполучення та жаргонізми [2, с. 15].

Р. Х. Салимова у військовій лексиці виокремлює термінологічну спеціальну лексику та професійну загальноповживану лексику, яка є спеціальною мовною сферою, обмеженою рамками будь-якої професії, що перебуває між термінологічною лексикою та літературною загальноповживаною лексикою [5, с. 1].

Розглядаючи “військову лексику” як слова та словосполучення, що є засобами позначення військових понять, А. Т. Аксенов виокремлює в ній три основні характерні складові: військову термінологію, неофіційні еквіваленти військових термінів і військові арготизми. Він вважає, що військові терміни не відтворюють суб'єктивну оцінку об'єкта мови і їхнє вживання обумовлене офіційною військовою літературою. Неофіційні еквіваленти військових термінів мають певну суб'єктивність, тому що створюються окремими військовими спеціалістами для називання військових понять, які вже мають офіційно закріплені за ними визначення-терміни. Військові арготизми характеризує насичене емоційне забарвлення. Вони є експресивним еквівалентом військових термінів і менш активно позначають нові військові поняття [1, с. 4–5].

Н. Д. Фоміна вважає військову лексику особливим прошарком лексичних одиниць, оскільки вони обслуговують особливу галузь людської діяльності – організацію збройних сил, оперативно-тактичне мистецтво, зброю тощо. Військова ж лексика може бути загальноповживаною та виступати засобом соціально-мовленнєвої

характеристики. У складі військової лексики виокремлюють військові терміни та військово-побутову лексику. Військові терміни – це слова або словосполучення, які відповідають поняттям військової справи. Військово-побутова лексика є перехідним явищем між військовою термінологією і загальноживаним словником [6, с. 3–8].

Усі автори відзначили певні враховані нами у подальшому дослідженні характеристики військового терміна і військової термінології. Але найбільш фундаментальні підходи у вивченні цих понять запропоновані Л. Л. Нелюбіним та В. Н. Шевчуком. Детальніше розглянемо їхні концепції.

Л. Л. Нелюбін розглядає англійську військово-лексичну групу з позиції військового перекладу. Він систематизує військову лексику на три основні групи: військову термінологію, військово-технічну термінологію та емоційно забарвлену військову лексику [4, с. 13].

У розумінні військового терміна автор виходить із лінгвістичного уявлення про терміни як слова і словосполучення спеціальної (наукової, технічної тощо) мови, створені або запозичені для точного визначення спеціальних понять та позначення спеціальних предметів у певній галузі знань. Вони відрізняються від слів загальноживаної мови чіткою семантичною окресленістю меж і специфічним відтворенням понять. Терміни не лише закріплюють поняття назвою, але і уточнюють його, відмежовуючи від суміжної галузі знань, тому вони повинні бути однозначні та лаконічні. Терміни з'являються у результаті прагнення мови до ущільнення та достовірності в передачі інформації, яка може виключити можливість довільного та суб'єктивного її тлумачення [5, с. 94–95].

Військова термінологія визначає поняття, безпосередньо пов'язані з військовою справою, засобами ведення збройної боротьби. Військово-технічна термінологія складається з науково-технічних термінів. Військові та військово-технічні терміни обіймають значний обсяг військової лексики, тому що містять максимальне змістове навантаження. Емоційно забарвлена військова лексика, або сленг, – це слова та словосполучення, що вживаються у мовному спілкуванні військовослужбовців і є фактично стилістичними синонімами відповідних військових термінів [4, с. 13–14].

Склад сучасної англійської військової та військово-технічної термінології, за Л. Л. Нелюбіним, не постійний. Він безперервно змінюється через зникнення з ужитку ряду слів, зміни значень, безперервного поповнення новими термінами, наприклад, у зв'язку з реорганізацією видів збройних сил, появою та розробкою нових зразків військового озброєння та військової техніки, нової стратегії ведення бойових дій тощо. Утворюються військові терміни за рахунок: афіксації (rocketeer), основоскладання (warhead), конверсії (to mortar), аббревіації (copter, ROAD), переносу значення (Diesel), зміни значення (acquisition – виявлення цілей), розширення значення (to land – робити посадку на будь-яку поверхню), звуження значення (cruiser – крейсер), запозичення з інших галузей науки і техніки (pin, strut), з інших мов (bunker). Поряд з однозначними термінами, які мають чіткі семантичні межі, представлені багатозначні терміни (security – охорона, забезпечення, бойове забезпечення, безпека, контррозвідка) [4, с. 14–15].

У мові бойових документів автор засвідчує наявність спеціальної військової фразеології – змінно-стійкі та стійкі словосполучення, які нечасто вживаються у літературній мові і наявні у сфері мовного спілкування з військової тематики. Пор., наприклад, змінно-стійкі сполучення (to lift fire), кодовані стійкі сполучення, що виникають у результаті прихованого управління військами (mayday), команди (general alarm), військові афоризми, прислів'я, сленг, вульгаризми (be quick on the draw – миттєво реагувати, have sand in one's hair – мати досвід бойових дій у пустелі) [4, с. 116–117].

В. Н. Шевчук трактує військову термінологію з позицій дериватології та перекладу. Він вважає, що визначальною рисою військових текстів є їхня велика насиченість військовими термінами, що належать до військової підмови. Проблема ж військового терміна і термінології є однією з найважливіших проблем військового перекладу.

Автор розглядає погляди відомих лінгвістів на природу та роль термінів і природу термінології. Так, за його словами, Ж. Вандрієс прирівнює терміни до жаргонізмів, а Логан Сміт відзначає "науковий жаргон", який нібито є неминучою бідою мови. Г. Г. Еггебрехт ототожнює термін з поняттям. Т. Сейворі різко протиставляє

терміни загальноновживаним словам, Ф. Брюно і О. Есперсен трактують терміни як семантично повністю нейтральні знаки. Головне у терміні, на думку В. Н. Шевчука, це його здатність логічно, конкретно визначати предмети, явища, якість, відносини, процеси у певній спеціальній галузі виробництва, науки, техніки, військової справи, суспільного життя. Він погоджується з О. О. Реформаторським, що термін повинен бути абстрактним, однозначним, неекспресивним, міжнародним, логічним і систематичним. Однак у англійській мові, за свідченням В. Н. Шевчука, є багато термінів, що мають більш ніж одне значення, наприклад (gun – гармата, кулемет, рушниця, вогнепальна зброя, гарматний постріл, карабін, пістолет). Цей приклад ілюструє, що навіть у межах однієї спеціальної галузі військової справи термін може мати складну змістову структуру. Відповідно, однозначність це не якість, а лише вимога, якій повинен відповідати ідеальний термін. Терміни позбавлені експресивності, оскільки вони позначають поняття, які не обтяжені емоційними відтінками. Будь-яке слово, яке переходить у термінологічну систему, втрачає в результаті зміни його значення своє попереднє емоційне забарвлення і стає стилістично нейтральним. Лише певне коло нерегламентованої термінології, включаючи неофіційні еквіваленти військових термінів, зберігають яскраво виражене експресивне забарвлення; регламентована термінологія повністю нейтральна.

Отже, під поняттям терміна автор розуміє слово або словосполучення, закріплене за певним поняттям у системі понять певної галузі науки і техніки [7, с. 11–13]. Відповідно, військовий термін визначають як стійку одиницю синтетичної або аналітичної номінації, що закріплена за відповідним поняттям у системі понять певної галузі військової справи і обмежена спеціальною сферою використання у значенні, яке є суворо регламентованим його дефініцією [7, с. 8–9]. Оберемо це твердження як провідне в нашому науковому дослідженні.

Військова термінологія англійської мови, за свідченням В. Н. Шевчука, безперервно поповнюється новими термінами, а саме за рахунок афіксального термінотворення. Нові військові терміни утворюються за типовими для англійської мови словотворчими моделями. Однак тут використовують певний набір словотворчих афіксів із загального арсеналу словотворчих засобів англійської мови. Як стверджує автор, це 69 афіксів і напівафіксів, у тому числі 30 префіксальних морфем, які разом складають лише 45 % від усього афіксального інвентарю сучасної англійської мови.

Специфіка термінотворення в термінології військової справи полягає, на думку В. Н. Шевчука, в перевазі іменників, тому що основна функція військового терміна – номінативно-дефінітивна, тобто називання та визначення спеціального поняття, що регламентується у визначених межах дефініцією. Похідні військові терміни створюють широку базу похідних. Як похідні основи можуть бути використані термінологічні словосполучення, наприклад one-striper, що складає одну із специфічних рис військового термінотворення. Специфіка цього дериваційного процесу в тому, що афікс приєднується до одиниць, структурно більш складних, ніж слово. Складність полягає лише у визначенні статусу подібних утворень. Беручи до уваги їхню цілісність семантичну, синтаксичну і морфологічну, В. Н. Шевчук виокремлює їх, як і А. І. Смірницький, до слів (термінів) складнопохідного типу [7, с. 9–12].

Перспектива подальшого дослідження полягає у вивченні структурних та семантичних особливостей англійської терміносистеми військової справи.

Література

1. Аксенов А. Т. К вопросу о взаимодействии между английской военной терминологией и общенародной лексикой : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Аксенов А. Т. – М., 1954. – 17 с.
2. Елина Е. А. Социолингвистический аспект речи персонажей-военных (на материале русской прозы XIX веков) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Елина Е. А. – Саратов, 1997. – 17 с.
3. Матюшин И. М. Коммуникативная модель взаимодействия военнотерминологических систем (на материале русского и французского военных подъязыков) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Матюшин И. М. – М., 1996. – 21 с.

4. Нелюбин Л. Л. Военный перевод и его особенности : учебник военного перевода (общий курс) / Л. Л. Нелюбин, А. А. Дормидонтов, А. А. Васильченко. – М. : Воениздат, 1981. – 379 с.

5. Салимова Р. Х. Современное профессиональное просторечие (на материале военной русской лексики советской эпохи) / Р. Х. Салимова. – М. : Наука, 1974. – 135 с.

6. Фомина Н. Д. Военная лексика русского языка в контексте художественной речи (на материале советской литературы) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Фомина Н. Д. – М., 1968. – 24 с.

7. Шевчук В. Н. Военно-терминологическая система в статике и динамике : автореф. дисс. ... д-ра филол. наук / Шевчук В. Н. – М., 1985. – 43 с.